

והתוס' ועוד ראשונים חולקים על הרשב"ם וסוברים שבנשואה אין חילוק אם בדעתו לגרשה אם לאו ואפילו בחושש למקח טעות, ומפרשים (כפירוש רבנו תם) בארוסה. והואיל ולא נכנס אחריה לשם נישואין אלא לבודקה, הלכך נשארת ארוסה ואינו יורשה. (וכ"ה בטור וברמ"א אה"ע צ"ה, וע"ע בשו"ת מהרי"ק סוס"י צא; פא).

וכן נחלקו לענין זכות הבעל באכילת פירות מנכסי אשתו כשגמר בדעתו לגרשה. יש מי שצדד שכן הדין לענין אבלות, כשנתן דעתו לגרשה, אין מתאבל עליה [שיש לפסוק כהרשב"ם לענין אבלות, שהלכה בה כדברי המיקל]. ואולם אין משמע כן בפוסקים (ערש"ש).

דפים קמו — קמוז

רמד. א. שכיב מרע שנתן מתנה ועמד מחליו, האם חוזר בו ממתנתו?

ב. האם חולכים אחר אומדנא של הנותן או המוכר וכד', או שמא אין לנו לילך אלא אחר מוצא פיו?

א. שכיב מרע שכתב כל נכסיו ושייר קרקע כל שהוא (וכגון שכתוב קנין בשטר, שמתנת שכיב מרע במקצת צריכה קנין) — מתנתו קיימת אפילו עמד מחליו. לא שייר — אין מתנתו קיימת (אפילו קנו מידו), שנראים הדברים שמחמת מיתה נתן, הלכך אם עמד — חוזר. ובגמרא תלו דין זה בדעת התנאים שהולכים אחר אומדנא, שאעפ"י שלא פירש כמי שפירש דמי.

[בכלל 'מתנת מקצת' — נתן דקל 'חוץ מפירותיו'; חילק כל נכסיו לאחרים ושהה בין מתנה למתנה — דנים אותו בנמלך, הלכך כל המתנות מלבד האחרונה 'מתנה במקצת' הן; חילק כל נכסיו הידועים לנו — חוששים שמא יש לו נכסים במדינה אחרת, והרי לא נתן אלא מקצת נכסים; נתן כל נכסיו לאחד ואח"כ חזר ונתן מקצתם לאחר, דנים זאת כחזרה מכל מתנתו הראשונה, נמצא שהמתנה השניה אינה אלא כ'מקצת' — כמפורט כל זה להלן קמח].

א. לדברי רבי אלעזר (קנו). שהצריך קנין בשכיב מרע, נראה שאם עמד אינו חוזר, כבריא (רשב"ם ורשב"א שם).

ב. שכיב מרע שפירש שאפילו אם יעמוד לא יחזור, ועשה קנין — אינו חוזר (עפ"י רא"ש להלן קנו: ומבואר מדבריו שללא קנין — חוזר).

אם הזכיר ענין המיתה בשעת צוואה, כגון שהתאונן על מותו הקרב (כדלהלן קנא:), אפילו שייר קרקע כל שהוא — אם עמד חוזר, ואין חילוק אם עשו קנין אם לאו.

קפץ עליו החולי ונטוי למות — אפילו לא הזכיר מיתה, הרי זה בגדר מצוה מחמת מיתה. וכן הדין ביוצא בקולר ליהרג (עפ"י הרא"ש, ע"ש). ויש אומרים, אף המפרש בים והיוצא בשיירה דינם כן (עפ"י הרי"ף. והרא"ש חולק. וע' חו"מ רג, ט).

חולה שתשש כל כחו ואינו יכול להלך על רגליו בשוק והרי הוא נופל על המטה, יש אומרים שלאחר שלשה ימים הריהו 'מצוה מחמת מיתה' אפילו לא הזכיר מיתתו (ערא"ש; חו"מ רג, ה). הזכיר בפירוש שנתן במתנת שכיב מרע — דינו כמצוה מחמת מיתה ואין צריך עשיית קנין אפילו במקצת נכסים (חו"מ רג, ט).

שכיב מרע שניתק מחולי לחולי — מתנתו מתנה. אבל עמד ממיטתו והלך בשוק בלא משענת

ושבו נחלה בחולי אחר — אין מתנתו שבחולי הראשון מתנה. הלך על משענתו; אומדים אותו אם מחמת חולי ראשון מת — מתנתו מתנה. ואם לאו — אין מתנתו מתנה (רי"ף ואו"ז להלן, עפ"י גטין עג).

ב. נחלקו תנאים האם הולכים אחר אומדן דעתו של אדם אעפ"י שלא פירש; כגון שכיב מרע שנתן כל נכסיו וקם מחליו — לדעת סתם מתניתין אין מתנתו קיימת מפני שאומדים דעתו שרק מפני שנתייאש מן החיים נתן, ובאם יעמוד תוחזר לו המתנה.

וכן מי שהלך בנו למדינת הים ושמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחר (להוציא אם שייר קרקע כלשהי או מטלטלין. ערמב"ן קנ:): ואחר כך בא בנו — לדברי תנא קמא מתנתו מתנה. רבי שמעון בן מנסיא אומר: אין מתנתו מתנה, שאלמלי היה יודע שבנו קיים לא היה כותבם. [אמר רב נחמן: הלכה כרבי שמעון בן מנסיא. קלב].

יש אומרים: דוקא אם עמד וכתב מיד כששמע שמת בנו, אבל לא לאחר זמן. והמאירי כתב שאין הדברים נראים.

יש אומרים: דוקא בשכיב מרע אבל בבריא — מתנתו מתנה, שכשם שעזב את עצמו ונתן לאחרים, כך עזב את יורשיו (ערמב"ן קנ:). ויש חולקים (ע' חו"מ רמז).

היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי — הרי אלו יכתבו ויתנו, אעפ"י שלא אמר בפירוש ליתן, שודאי כן דעתו. חזרו לומר אף המפרש והיוצא בשיירה. רבי שמעון שזורי אומר: אף המסוכן. [לדעת רב נחמן, בזה יש יותר סברא לילך אחר דעתו, שהרי אמר 'כתבו' וכאילו אמר 'כתבו ותנו' אלא שקיצר. ולרב ששת, במקרה הקודם יש סברא יותר לילך אחר אומדנא, שהרי זו אומדנא דמוכח, משא"כ בחולה שנתן נכסיו, שרוב חולים לחיים].

יש אופנים שלדברי הכל מבטלים המתנה אעפ"י שלא היתה התנאה מפורשת, כגון חולה המוטל במטה שאמרו לו נכסך למי, אמר להם: דומה שיש לי בן עכשיו שאין לי בן — נכסי לפלוני, וגודע שיש לו בן — אין מתנתו מתנה.

א. פשוט שלא דוקא בבן, אלא הוא הדין בשאר קרובים. ואם סתם בדבריו 'קרובים' ולא פירש לאלו קרובים כוונתו, נראה שהכוונה על דרגת קרובים ראשונה, אותם הפסולים לעדות (עפ"י דובב מישרים ח"ג כט).

ב. אם לא גילה בדבריו שסבור שיש לו בן, גם כן הולכים אחר אומדנא לר"ש מנסיא והמתנה בטלה. ואף בזה יש אומרים שהוא הדין לשאר יורשים קיימת אומדנא זו, ולא דוקא לבן (באר היטב חו"מ רמז מברכי יוסף. וע"ע דובב מישרים ח"ג כט שצדד בזה). [ובמכר ובקידושין, כל שלא אמר בפירוש, לאו כל כמיניה לומר לא היה בדעתי, שאגב שמקבל דמים גמר ומקנה. או"ז. ויש לשאול מהמבואר להלן קמט. שאף במכירת שכיב מרע פעמים שאם עמד חוזר. וצריך להבחין בכל מקרה במשקל הוכחת האומדנא. וע"ע חדושי ר' שלמה היימן, תשו' א-ב; אבי עזרי — מכירה יא, ח זכיה ו,א].
ואם שייר מקצת מנכסיו, אין מבטלים המתנה על פי אומדנא זו, שאילו היה יודע שיש לו קרובים לא היה נותן. ואולם אם גילה בפירוש כנ"ל, נראה שאפילו שייר מבטלים המתנה (עפ"י שו"ת יכין ובוועז, מובא בחדושי רעק"א; דובב מישרים ח"ג כט).

ג. הלכה כרבי שמעון בן מנסיא ורבי שמעון שזורי, לילך אחר אומדנא אפילו באיסור ערוה.
ד. לדעת הרדב"ז אין מועילה אומדנא אלא להחזיק. אבל דעת הרא"ש והר"ן שמועילה אף

להוציא, וכן מבואר בדברי פוסקים אחרונים, שאין האומדנא נידונית כספק אלא כודאי. הלכך הולכים אחר אומדנא אף לענין כספי צדקה וכד', גם אם נוקטים שספק צדקה לחומרא כספק איסור (עפ"י תשובת הגאון מטשעבין, נדפסה בקובץ מוריה (רפא-רפב) אדר תשס"ב). כללים נוספים ביני אומדנא — ע' לעיל קלב.

דף קמז

רמז. א. מהו המקור לכך שדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו?
ב. שכיב מרע שנתן שטר חוב לאחר, וחזר ומחל את החוב, האם שטרו מחול?
ג. שכיב מרע שאמר 'ידור פלוני בבית זה'; 'יאכל פלוני פירות דקל זה' — האם דבריו קיימים?
א. אמר רבא אמר רב נחמן: מתנת שכיב מרע [שמועילה בדברים ללא מעשה קנין] — מדרבנן בעלמא היא, שמא תטרף דעתו עליו.
בתחילה הובאו בסוגיא מקראות שונים מהתורה (והעברתם... רבי זירא בשם רב; ונתתם... רב נחמן בשם רבה בר אבהו) ומן הנביאים (צו לביתך דחוקיהו. רב מנשיא רב ירמיה; ויצו אל ביתו דאחיתופל. רמי בר יחזקאל) למתנת שכיב מרע. ואולם פרשו התוס' שאינן דרשות גמורות אלא אסמכתא [ואעפ"י שנקטו הלשון 'מנין למתנת שכיב מרע' — לשון זו אינה בדוקא, כפי שמצינו בכמה מקומות]. (וע' בקובץ שעורים).
ואעפ"י שמתנת שכיב מרע אינה של תורה, חיזוקה חכמים ועשאוה כשל תורה, שאם נתן שטר חוב אי אפשר למחול עליו, וכדלהלן.
[לדברי רבי אלעזר (קנו) מתנת שכיב מרע צריכה קנין. וחכמים חולקים].

ב. אמר רב נחמן: אף על פי שאמר שמואל, המוכר שטר חוב לחברו וחזר ומחלו — מחול, ואפילו היורש מחול, מודה שמואל שאם נתנו במתנת שכיב מרע (בין על ידי קנין בין שלא ע"י קנין. ערשב"ם) שאינו יכול למחול, שהאלימו חכמים מתנת שכיב מרע יותר ממתנת בריא, ואעפ"י שאינה אלא מדרבנן. מדובר על היורש, אבל השכיב-מרע עצמו יכול לחזור בו ממתנתו, הלכך אם מחלו — מחול (רי"ף).

ג. אמר רבא אמר רב נחמן: שכיב מרע שאמר 'ידור פלוני בבית זה'; 'יאכל פלוני פירות דקל זה' — לא אמר כלום (שהדיר דבר שאין בו ממש הוא, והפירות לא באו לעולם) עד שיאמר 'תנו בית זה לפלוני וידור בו; תנו דקל זה לפלוני ויאכל פירותיו'.

על תכונות הרוחות השונות ופעולותן — ע' לעיל כה.
דין המוכר שטר חוב לחברו וחזר ומחלו — נתבאר בכתובות פה-פו.

דפים קמז — קמח

רמו. הקנאות ומתנות שאינן תקפות בבריא — האם הן תקפות במתנת שכיב מרע?